

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017

Sayfa: 2078-2095

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[11-09-2017] – [20-09-2017]

Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan

Fatih SARIKAYA

Dr, Milli Eğitim Bakanlığı

Doctor, Ministry Of National Education

Orcid Id: 0000-0002-5430-8348

fasrky@gmail.com

Öz

Halvetiyye tarikatının XIV. yüzyılda Azerbaycan'da ortaya çıktığı ve buradan diğer İslam beldelerine yayıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun tasavvuf tarihinde de oldukça önemli bir yeri bulunan bu tarikat hakkında günümüze kadar hayli çalışma yapılmıştır. Ancak Halvetiyye'nin ne zaman ve ne suretle ortaya çıktığı ve kurucusunun kimliği konusundaki belirsizlikler devam etmektedir. Bu çalışma esas olarak Halvetiyye tarikatının kurucusu meselesine odaklanmıştır. Saruhanoğulları Beyliği üzerine yaptığımız araştırma esnasında, Manisa'daki Revak Sultan vakfiyesinin Halvetiyye tarikatı ile bağlantılı olduğunun görülmesi, bu çalışmada etkili olmuştur. Ancak bu vakfiyenin yazılış tarihi, Halvetiyye'nin mevcut literatürde yaygın biçimde kabul edilen kuruluş tarihinden daha öncedir. Bu durum tarikatın kurucusunun da Ömer Halveti'den önce yaşamış farklı bir kişi olduğunu gündeme getirmektedir. Konuyu aydınlatmak için öncelikle mevcut literatürdeki görüşler gözden geçirilip bazı temel bilgiler hatırlatılmış, ardından yeni bulgularla birlikte meseleye yeni bir bakış geliştirilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise, böyle bir çalışmaya esin sağlayan Revak Sultan ve vakfiyesi hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halvetiyye Tarikatı, Revak Sultan, Tarikat, Saruhanoğulları.

New Thoughts on The Founder of Khalwati Order and Revak Sultan

Abstract

The Khalwati Order emerged in Azerbaijan in the sixteenth century and spread from there. A lot has been written on this Order but there is not enough academic work on how it emerged and who founded it. This study focuses on who the founder of Khalwati Order is. During our study on Sarukhanid Dynasty, we saw a relationship between the charter of Revak Sultan Waqf and Khalwati Order. However, we found that the date of the writing of this charter is earlier than the alleged date of the establishment of the Khalwati Order. In this case, who is the founder of the Order? In this paper we first do a literature review then give a new point of view on the issue. Afterwards, we evaluate the topic in the light of the information in the sources while we finish by giving information about Revak Sultan and his carter of Waqf.

Keywords: Khalwati Order, Revak Sultan, Religious Order, Sarukhanids.

Giriş

Anadolu'nun ilk dinî şahsiyetlerden biri olarak ismi ön plana çıkan Revak Sultan, Saruhanoğulları Beyliği döneminde (1313-1426) Manisa'da yaşamıştır. Kendisi hakkında yaptığımız çalışma esnasında¹ Revak Sultan'ın Saruhanoğulları beylerinden İshak Çelebi zamanına ait bir vakfiyesi bulunduğu tespit edilmiştir. Manisa Şer'iyе Sicillerinde kayıtlı olan bu vakfiyede şart olarak; tekkenin işlerinin Halvetiyye erbabından şeyh olacak kişi tarafından yürütülmesi karar kılınmıştır. Bu şart bizi Halvetiyye tarikatının tetkikine yöneltmiştir. Zira tarikatın Anadolu'da görülmesi için erken bir dönem olan vakfiyenin tarihi, bazı soruları beraberinde getirmiştir. Hatta öyle ki vakfiyenin yazıldığı tarih, Halvetiyye tarikatının kurulduğu kabul edilen tarihten bile öncedir. Bu vesile ile gerçekleştirdiğimiz çalışmada, vakfiyenin tarihini dikkate aldığımızda Halvetiyye tarikatının kurucusu veya başka bir tabirle pîr-i evveli konusunda bazı tereddütler hâsıl olmuştur. Konu hakkında yaptığımız incelemeler esnasında Halvetiyye tarikatı ile ilgili günümüze kadar yapılan akademik çalışmalarda olayın tarihsel yönünden ziyade tasavvufî yönüne ağırlık verildiği, bunun için tarikatın kurucusu hakkında yeterli incelemelerin yapılmadığı görülmüştür. Bu durum Halvetiyye tarikatının kurucusu ve kuruluşu hakkındaki tereddütlere ikna edici cevaplar verilememesine neden olmaktadır. Çalışmamızda tarikatın kurucusu hakkındaki tereddütlerin giderilmesi adına meseleye tarihi perspektiften bakılıp katkı sunulmaya çalışılacaktır.

Halvetiyye Tarikatı

Tarikatın isminin kökenindeki *halvet* terimi, gûnahtan korunmak ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmek anlamına gelmektedir.² Kelime tasavvuf literatüründe, "çile" olarak da ifade edilir. Dervişler arasındaki "erbain çıkarmak" tabiri ile de, kırk gün halvete çekilmek kastedilmektedir.³ Mevcut bilgilere göre, XIV. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'da kurulmuş olan Halvetiyye tarikatı Anadolu insanına en fazla tesir eden tarikatlardan birisidir. Tarikat silsilesi, Ahi Muhammed vasıtasıyla İbrahim Zâhid-i Geylânî'ye nisbet edilen Zâhidiyye silsilesiyle birleşir. İbrâhim Zâhid-i Geylânî'den sonra ise Safeviyye ve Halvetiyye olarak iki tarikat halini almıştır. Halvetiyye tarikatından birçok kol ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra toplumun her kesiminden insanları barındıran yapısından dolayı İslam dünyasında en fazla yaygınlaşan tarikat halini almıştır.⁴ Bu yönüyle, tasavvuf çevrelerinde *tarikât kuluçkası* veya *tarikât*

¹ Fatih Sarıkaya, *Anadolu Beyliklerinde Dini Hayat (Aydoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları)*, (Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 38-39.

² Süleyman Uludağ, "Halvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XV, 386.

³ Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIX, (1999): s. 542.

⁴ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), c. 15, s. 394.

fabrikası olarak nitelendirilmiştir.⁵ Halvetiyye, doğduğu Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya geçmiş, buradan da Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılmıştır.⁶

Günümüze Kadar Yapılan Çalışmalara Göre Halvetiyye Tarikatı ve Kurucusu

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan ve birçok araştırmacının itibar ettiği eski bir yazmaya göre, Halvetiyye tarikatının kurucusu Ebu Abdullah Sıracüddin Ömer b. Ekmeleddin el-Gilani'dir.⁷ Ömer Halvetî amcası Ahi Muhammed olarak şöhret bulan Şeyh Kerîmüddin Muhammed Harezmi'nin halifesidir.⁸ Ahi Muhammed tarikat ve tasavvuf yolunda yaşadığı dönemin seçkini ve büyüklerinden kabul edilmektedir. Onun tarikat yolundaki şeyhi İbrahim Zahid Gilanî'dir.⁹ Ahi Muhammed şeyhi ile

⁵ Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 535; Ziya Aktaş, *Tasavvufta Halvetî Yolu*, (İstanbul: Âlem Yayıncılık, 2008), s. 72.

⁶ Uludağ, "Halvetiyye", s. 394.

⁷ Ömer Fuadî, *Risale Fî Beyân-ı Fezâil-i İtikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Esad Efendi Bölümü), 01734-005, v. 95b; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), s. 133; Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turûk-u Aliyye*, (İstanbul: Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341), s. 19; Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, *Lemezât-ı Hulvîyye Ez-Lemât-ı Ulvîyye*, (haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013), s. 338; Envar Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964), s. 176; Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuşaklardan Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, (İstanbul: Otağ Matbaacılık, 1976), s. 99; İsmet Zeki Eyuboğlu, *Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987), s. 202; Uludağ, "Halvetiyye", s. 394; İsmail Mutlu, *Tarikatlar Nasıl Ortaya Çıktı*, (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2000), s. 326; Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 2001), s. 90; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, 18. Yüzyıl*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), s. 63; Mehmet Serhan Tayşi, "Ömer el-Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), c. 34, s. 65; Mustafa Tatcı, "Elmalı'nın İrfan Ocakları: Bektâşilik ve Halvetîlik Üzerine Bir Değerlendirme", *Elmalı: İrfan ve Sevgi Şehri*, (ed. Bilal Kemikli, Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği, 2009), s. 65; Safiye Seyda Erdaş, "Halvetî Evrâdı (Vird-i Settâr)'nın Rumeli'deki Okunuşu Ve Müzikal Analizi", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 11; Reşat Öngören, "Tarikat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011); c. 40, s. 100; Maarifa Hacıyeva, "Marağalı Evhadinin Cami-Cem Eserinde Tasavvufun ve Halvetîliğin Şerhi", *Uluslararası Seyyid Yahya Şiroânî ve Halvetîlik Sempozyumu*, Eskişehir, 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013, (Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir 2013), s. 168; Tuğçe Tuna, "Halvetiyye Tarikatının Balkanlara Yayılması ve Günümüzde Halvetî Tekkeleri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şiroânî ve Halvetîlik Sempozyumu*, Eskişehir, 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013, (Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir 2013), s. 370; Vasim Məmmədliyev, Aqil Şirinov, "Xəlvətiyyə Təriqəti", *İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi*, (2014): s. 8; Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), s. 303; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), s. 323.

⁸ Sadık Vicdanî, s. 19; Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 329.

⁹ Mehmed Sami, *Esmâr-ı Esvâr*, (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1312), s. 16; Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 324.

birlikte bir müddet Gilan'da kalmış, daha sonra onun tarafından Harizm'e gönderilmiştir. İrşad faaliyeti için bir süre burada kaldıktan sonra Gilan'a geri dönen Ahi Muhammed, Heri kasabasına yerleşmiş ve vefatına kadar burada faaliyetine devam etmiştir.¹⁰ Halvet zikrini çok seven Ahi Muhammed yaşadığı müddetçe çok kere halvet yapmıştır. Bir rivayete göre 717/1317-18,¹¹ başka bir rivayete göre 780/1378-79¹² yılında vefat etmesinden sonra Ömer Halvetî onun yerine irşad makamına geçmiştir.¹³ Ahi Muhammed'in kabri Heri kasabasındaki Halvetîler mezarlığındadır.¹⁴

Amcasının yerine geçen Şeyh Ömer Halvetî, ilk tasavvuf terbiyesini babasından almıştır.¹⁵ Daha sonra Harezm'de bulunan amcası Şeyh Ahi Muhammed Halvetî'nin yanına gitmiş ve ona intisap etmiştir.¹⁶ Nihayet tarikatı kurarak pîri olmuştur. Şeyh Ömer bir müddet Tebriz, Mısır ve Hicaz'da bulunduktan sonra Herat'a geçmiş ve tarikatını burada yaymaya çalışmıştır. Bir gün irşad faaliyetlerini bırakıp dağlara çıkmış ve bir çınar ağacının kovuğu içine girerek gizlice burada halvete başlamıştır. Burada arka arkaya kırk erbain¹⁷ çıkardığı için Halvetî isminin kendisine verildiği söylenmektedir.¹⁸ Ayrıca kırk erbaini üst üste yapınca Resulullah tarafından kendisine üzerinde kırk dal işaretli bir tac verildiği rivayet edilmektedir.¹⁹ Bunun yanı sıra Ömer Halvetî'nin halvet zikrine devam edip hayatı boyunca pek çok halvete girmesinden ve amcasının yerine irşad makamına oturmasından dolayı onun lakabını miras olarak almış olabileceği de söylenmektedir.²⁰ Ömer Halvetî bir rivayete göre 750/1349-50,²¹ başka bir

¹⁰ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 329.

¹¹ Sadık Vicdanî, s. 19; Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, (İstanbul: Petek Yayınları, 1984), s. 71.

¹² Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 332; Öngören, s. 100; Uludağ, "Halvetiyye", s. 394; Tayşi, s. 65.

¹³ Haririzade M. Kemaleddin, *Tıbyanu Vesâli Hakâik fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, c. I, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), no: 430, v. 345a.

¹⁴ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 332.

¹⁵ Tayşi, s. 65.

¹⁶ *Şecere-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye ve Nakşiyiyye ve Kadiriyye ve Üveysiyye ve Enveriyye ve Ezheriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Tercüman Bölümü), 00272, v. 3b; Suzi Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîr-i Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Osman Huldi O Bölümü), 00063-003, v. 30b; *Silsile-i Tarikat-i Halvetiyye-i Şemsiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Yazma Bağışlar Bölümü), 05223-003, v. 1b; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'atü't-Turuk*, (Dersaadet: Celil Efendi Matbaası, 1306), s. 26-27.

¹⁷ Erbain çıkarmak, kırk gün boyunca halvette kalmak demektir. Kırk erbain çıkarmak ise bin altı yüz gün halvette kalmak demektir.

¹⁸ Ömer Fuadî, *Risale Fî Beyân-ı Fezâil-i İtikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Esad Efendi Bölümü), 01734-005, v. 96b-97a; Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 339; Sadık Vicdanî, s. 20; Şapolyo, s. 176; Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 541; Serin, s. 71.

¹⁹ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 339; Sadık Vicdanî, s. 20; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, s. 133; Semih Ceyhan, "Halvetiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (ed.) Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), s. 697.

²⁰ Şapolyo, s. 176.

²¹ Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 541.

rivayete göre 800/1397-98,²² üçüncü bir rivayete göre de 823/1420-21²³ senesinde Tebriz’de vefat etmiştir.²⁴

Ömer Halvetî’den sonra tarikatın başına sırasıyla Pîr Ahi Mirem, Şeyh Hacı İzzeddin Halvetî, Şeyh Pîr Sadreddin Halvetî, Şeyh Seyyid Yahya Şîrvânî geçmişlerdir.²⁵ Yahya Şîrvânî tarikatın ikinci pîri olarak kabul edilmektedir.²⁶ Hatta bazılarına göre tarikatın gerçek kurucusudur.²⁷ Halvetiyye tarikatını yaymak için İslam dünyasının her yerine halifeler göndermiştir. Dolayısıyla Halvetiyye tarikatının tesiri Yahya Şîrvânî’nin etrafa gönderdiği halifeleri sayesinde olmuştur.²⁸ Yahya Şîrvânî bir rivayete göre 862/1457-58 senesinde²⁹, başka bir rivayete göre 868-869/1464-1465 senesinde³⁰ Bakü’de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Yetiştirdiği talebeleri arasında Şeyh Dede Ömer Rûşenî, Şeyh Ali Alaaddin, Şeyh Habib Karamânî, Şeyh Pîr Şükrüllah Ensârî, Şeyh Muhammed Bahaüddin Erzincânî bulunmaktadır.³¹

Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Yeni Bir Bakış

Tarikatının kurucusu meselesine konuyla alakalı kaynakların tenkidıyla başlamak gerekir. Hemen belirtilmelidir ki, tarikatın kuruluşunu ele alan ve tarihi araştırmalarda kaynak olarak kullanılacak eserlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Aşağıda bunların kısaca tanıtımı yapılmıştır:

1. Hulvîzâde Mahmud Celaleddin (ö. 1064/1654)’nin *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye* adlı eserinde, Halvetîliğin silsilesini teşkil eden büyük şeyhlerin ve halifelerinin menkıbeleri, doğup vefat ettikleri yerler, yaşadıkları devrin hükümdarları kaydedilmiştir.³²
2. Harîrîzâde M. Kemaleddin Efendi’nin (1850-1882) *Tıbyânü Vesâil-i Hakâik fi Beyânî Selâsili’t-Tarâik* adlı eserinde birçok tarikatın yanında, Halvetiyye

²² Şapolyo, s. 176; Serin, s. 71.

²³ Mehmed Sami, s. 16.

²⁴ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 344.

²⁵ Sadık Vicdanî, s. 21; Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), s. 27.

²⁶ Məmmədəliyev, s. 10.

²⁷ Hans Joachim Kissling, “Halvetî Tarikatı”, *Bilim Sanat Vakfı Bülteni*, (çev.) M. Serhan Tayşi, (1993/94), s. 31; Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394; Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, s. 542.

²⁸ Sadık Vicdanî, s. 25; Şapolyo, s. 176.

²⁹ Sadık Vicdanî, s. 25.

³⁰ Abdurrahman Camî, *Evlîya Menkıbeleri (Nefehâtü'l-Üns)*, (ter. Lamî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011), s. 669.

³¹ Sadık Vicdanî, s. 27.

³² Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez-Lemât-ı Ulviyye*, (haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013).

hakkında da tarihî bilgiler verildikten sonra tarikatın zikirleri ele alınmıştır.³³ Eser genel anlamda bir tarikatlar ansiklopedisidir.³⁴

3. Mehmed Sâmî' es-Sünbülî tarafından tarikatların silsilelerinin yazıldığı *Esmâr-ı Esrar* adlı bir eser kaleme alınmıştır. Eserde 29 adet tarikat tanıtılmıştır. Halvetiyye'nin silsilesi Hz. Ali'den Ömer Halvetî'ye kadar getirilmiştir. Ömer Halvetî'den sonra tarikatın şubelerinin çokluğundan bahsedilip bazıları yazılmıştır. Derleme bir eserdir.³⁵

4. Sadık Vicdanî'nin (d. 1866-ö. 1939) Halvetiyye'yi anlattığı *Tomar-ı Turûk-ı Aliyyeden Halvetiyye* adlı eseri, diğerlerine oranla daha geniş bilgi içermektedir. Müellifin derleme olarak hazırladığı eserde kaynakçaya yer vermiş olması, ona bilimsel bir hüviyet kazandırmaktadır.³⁶

5. *Risale fî Beyân-ı İtikâf ve Halvet* adındaki eserin sahibi olan Ömer Fuadî (ö. 1046/1636) Halvetî Şabanî şeyhidir.³⁷ Eserde halvet ve itikafın faziletleri anlatılmış, halvetin nasıl yapılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Daha sonra Ömer Halvetî'nin menkıbeleri anlatılıp hakkında bilgi verilmiştir.³⁸

6. Celvetî şeyhlerinden olan Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi'nin³⁹ (d. 1858/ö. 1918) *Mir'atü't-Turuk* isimli tarikatlar hakkında bilgiler veren bir çalışması vardır. Derleme olan bu eserde Halvetiyye tarikatı ile birlikte 29 tarikat ele alınmıştır. Tarikatın silsilesi Ömer Halvetî'den Hz. Ali'ye kadar yazılmıştır. Bandırmalızâde eserinde tarikatın ikinci pîri olarak gösterdiği Seyyid Yahya Şirvânî hakkında da bilgiler vermiştir. Şirvânî'den sonra tarikatın kol kol bölündüğünden bahsedip bunların bazıının isimlerini yazmıştır.⁴⁰

7. Suzi Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîr-i Meşâyihî'l-Halvetiyye* isimli eserinde Halvetiyye şeyhlerinin silsilelerini manzum biçimde yazmış ve yine aynı üslupla tarikat hakkında kısa bilgiler vermiştir.⁴¹ Suzi Ahmed Efendi (ö. 1830) Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddin Sivasî'nin torunlarından⁴²

³³ Haririzade M. Kemaleddin, *Tıbyanu Vesâilî Hakâik fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, c. I, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), no: 430.

³⁴ Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Eserleri, 2001), s. 213; Yakup Çiçek, "Haririzade Mehmed Kemaleddin Efendi", *Eyüp Sultan Sempozyumu X Tebliğleri*, (Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 2006), s. 312; Bardakçı, s. 31.

³⁵ Mehmed Samî, *Esmâr-ı Esrar*, (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1312).

³⁶ Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turûk-u Aliyye*, (İstanbul: Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341).

³⁷ İlyas Yazar, "Ömer Fuadî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), c. 34, s. 62.

³⁸ Ömer Fuadî, *Risale Fî Beyân-ı Fezâil-i İtikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Esad Efendi Bölümü), 01734-005.

³⁹ Selami Şimşek, "Son Dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalızâde Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-yı Tekâyâ'sı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, (2007), s. 140.

⁴⁰ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'atü't-Turuk*, (Dersaadet: Celil Efendi Matbaası, 1306).

⁴¹ Suzi Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîr-i Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Osman Huldî O Bölümü), 00063-003.

⁴² Hasan Aksoy, "Sûzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), c. 38, s. 4.

8. *Silsile-i Tarikat-i Halvetiyye-i Şemsiyye*, isimli silsilenamede Halvetiyye tarikatının şeyhlerinin isimleri alt alta sıralanmış ve yanlarına vefat tarihleri not düşülmüştür.⁴³ Yazıldığı tarih ve yazarı bilinmemektedir.

Bunlardan başka, Süleymaniye kütüphanesinde yer alan bazı silsilenameler de Halvetiyye tarikatı hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Örneğin Şecere-i Tarikât-ı Aliyye-i Halvetiyye ve Nakşîyye ve Kadiriyye ve Üveysiyye ve Enveriyye ve Ezheriyye’de, adı geçen geçen tarikatların şeyhlerinin silsileleri alt alta gelecek şekilde kaydedilmiştir.⁴⁴ Eserin ne zaman ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir.

Sıralanan bu eserlerden ilk altısı, Halvetiyye tarikatının kuruluşu ve kurucusu hakkında şimdiye kadar yapılan araştırmalarda belli ölçülerde değerlendirilmiş ise de, son üç kaynak araştırmalarda kullanılmamıştır. Fakat asıl vurgulanması gereken husus, bu eserlerin hepsinin de tarikatın kuruluşundan birkaç asır sonra kaleme alınmış olmalarıdır. Tarikat hakkında en temel kaynak olarak kullanılan ve verilen bilgilerin çoğunun dayandığı eser olan *Lemezât*’ın yazarı 1654 civarında, yani tarikatın kurucusu Ömer Halvetî’nin ölüm tarihi olarak kabul edilen 1397’den iki buçuk asır sonra yazılmıştır. Dolayısıyla aradan geçen bunca uzun süreden ötürü, söz konusu eserlerin Halvetiyye tarikatının bidayeti hakkında verdiği bilgilere şüphe ile yaklaşmak gerekir.

Halvetiyye tarikatın kurucusunun kim olduğunu tespiti çalışırken, öncelikle çözülmesi gereken sorunlardan birisi, Halvetî şeyhlerinin vefat tarihleridir. Mevcut çalışmalarda Ahi Muhammed ve Ömer Halvetî’nin hatta Yahya Şirvânî’nin vefat tarihleri için farklı görüşler ortaya konmuştur. Ahi Muhammed Halvetî’nin vefat tarihi için Sadık Vicdanî 717/1317-18,⁴⁵ Cemaleddin el-Hulvî ise 780/1378-79⁴⁶ yıllarını öne sürmüşlerdir. Ömer Halvetî’nin vefat tarihi olarak da 750/1349-50⁴⁷, 800/1397-98⁴⁸ ve 823/1420-21⁴⁹ yılları üzerinde durulmaktadır. Görüldüğü üzere tarihler arasında göz ardı edilemeyecek kadar zaman farkı bulunmaktadır. Bu farklılık, doğal olarak tarikatın kurucusunun kim olduğu konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Öne sürülen tarihler kendi içinde kronolojik olarak ele alınıp, silsilenin devamında bulunanlar ile birlikte değerlendirildiğinde Ahi

⁴³ *Silsile-i Tarikat-i Halvetiyye-i Şemsiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Yazma Bağışlar Bölümü), 05223-003.

⁴⁴ *Şecere-i Tarikât-ı Aliyye-i Halvetiyye ve Nakşîyye ve Kadiriyye ve Üveysiyye ve Enveriyye ve Ezheriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Bölümü, 00272.

⁴⁵ Sadık Vicdanî, s. 19; Serin, s. 71.

⁴⁶ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 332; Öngören, s. 100; Uludağ, “Halvetiyye”, s. 394; Tayşi, s. 65.

⁴⁷ Sadık Vicdanî, s. 20; Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, s. 541.

⁴⁸ *Silsile-i Tarikat-ı Halvetiyye-i Şemsiyye*, v. 1b; Sadık Vicdanî, s. 20; Şapolyo, s. 176; Serin, s. 71.

⁴⁹ Bandırmalızâde Ahmed Münib, s. 27; Mehmed Sami, s. 16.

Muhammed'in 780/1378-79, Ömer Halvetî'nin 800/1397-98 tarihinde vefat ettikleri akla yakın gelmektedir. Zira silsileye göre, Ömer Halvetî'nin ardıllarından Ahi Mirem 812/1409-10, Hacı İzzeddin Halvetî 827/1423-24, Sadreddin Pîr Ömer Halvetî 860/1455-56 ve Seyyid Yahya Şîrvânî 869/1464-65⁵⁰ tarihlerinde vefat etmişlerdir. Bunun yanı sıra Cemaleddin Hulvî, civar memleketlerdeki önemli kişileri ve olayları kronolojik olarak anlattığı *Lemezât*'ta, Ahi Muhammed ve Ömer Halvetî'nin vefat tarihleri hakkında aynı bilgiyi vermiştir: "*Şah (Ahi) Muhammed hazretleri 780/1378-79 yılında vefat etti. Şah Muhammed Muzafferüddin, Fars Irak'ında şah idi ve Timur zamanında ayaklanmıştı.*⁵¹ *Rûm'da ise Âl-i Osman'dan Gazi Hüdâvendigar asrıdır.*"⁵² "*Ömer Halvetî 800/1397-98 yılında vefat etti. Vefat zamanında Bağdat'ta Ahmed Celâyir, Tebriz'de Sultan Emir Kara Yusuf, Erzincan'da Emir Taharten Bey ve Rum'da ise Osmanoğulları'ndan Sultan Yıldırım Bayezid Han hüküm sürmekteydi.*"⁵³ Diğer eserlerde bu konuda bilgi bulunmaması ya da birtakım gelişmelerin tarihlerinin ihtilafı olduğunun belirtilmesi,⁵⁴ *Lemezât*'ın verdiği tarihlerin doğruluk derecesini arttırmaktadır. Dolayısıyla şimdilik biz de *Lemezât*'ın kaydını esas almayı benimsiyoruz.

Yukarıdan beri ifade edildiği üzere, Halvetiyye'nin kurucusunun Ömer Halvetî olduğu genel kabul görmüştür. Ancak Kissling ve Mustafa Aşkar bunların arasında farklı bir yere sahiptirler. Çünkü bunlar, tarikatın kurucusunun Ömer Halvetî'den sonra silsilede dördüncü sırada olan Yahya Şîrvânî olduğu kanaatindedirler. Kissling, Halvetî silsilesinin izlendiği soy şeceresinde Halvetî lakabını ilk kullanan Ömer Halvetî olmadığı, bundan önce Ahi Muhammed'in bu lakabı kullandığını belirterek, Ömer'e neden kuruculuk atfedildiğini sorgulamaktadır.⁵⁵ Mustafa Aşkar ise, tarikatı yaymak için ilk defa halifeler yetiştirip etrafa gönderen Yahya Şîrvânî'nin tarikatın kurucusu olduğu fikrindedir.⁵⁶ Bu durumda, Kissling'in öne sürdüğü Ahi Muhammed Halvetî'nin tarikatın kurucusu olma ihtimali tartışmalıdır.

Problemin çözülebilmesi için, öncelikle tarihsel süreçte tarikat teşekkülünü hazırlayan etkenlerin incelenmesi gerekir. Bu konuda iki koşulun sağlanmış olması zorunludur. Birincisi, yeni kurulan bir tarikatın banisinin tarikatla ilgili usul, erkân ve zikirleri belirlemelidir. Yahut da baninin, icazet aldığı

⁵⁰ *Silsile-i Tarikat-i Halvetiyye-i Şemsiyye*, v. 4a; Uludağ, "Halvetiyye", s. 394; Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 541; Hulusi Yılmaz, "Halvetilik ve Anadolu Aleviliği İlişkisi Çerçevesinde Pir Ahmed Efendi Ahfadına Genel Bakış", *Alevilik Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 8, (2013), s. 125.

⁵¹ Ayaklanma hakkında bkz. İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, (çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2012), s. 71.

⁵² Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 332.

⁵³ Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, s. 344.

⁵⁴ Sadık Vicdanî, s. 20; Tatcı, s. 65.

⁵⁵ Kissling, s. 31.

⁵⁶ Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 542.

şeyhinin usul, erkân ve zikirlerinde değişiklikler yapması gerekir.⁵⁷ İkincisi, mensup bulunulan tarikatı yeni ve geniş çevrelere ulaştırma zorunluluğudur.⁵⁸ Bunun için yetiştirilen halifeler yeni bölgelere gönderilmiş ve oralarda tarikatı yaymak için uğraş vermiş olmalıdırlar. Bir tarikatın doğuşunu belirleyen en önemli şartlardan birisi budur.

Ahi Muhammed Halvetî ve Ömer Halvetî'yi bu açıdan değerlendirmek, haklarında yeterli bilgi bulunmadığı için müşkül bir durumdur. Bunlardan özellikle birincisi, halveti çok sevip sürekli onunla meşgul olan ve sosyal hayata uzak kalan bir kişiliğe sahip olduğu için kaynaklara çok fazla aksetmemiştir. Bu durumda diğer tarikat liderleri gibi aktif bir rol üstlenmemiş görünen ve hakkında oldukça sınırlı bilgiye sahip bulunduğumuz bir kişinin tarikatın kurucusu olarak gösterilmemesi doğal bir sonuçtur. Zira Abdülkâdir-i Geylânî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî ve diğer tarikat liderleri ile kıyaslandığında Muhammed Halvetî'nin onlara nazaran oldukça az bilinen ve aktif olmayan biri olduğu görülmektedir. Bu da tarikat liderinden beklenmeyen bir durumdur. Ahi Muhammed Halvetî lehine eksiklik olarak görülen bu durum, Ömer Halvetî'de bir nebze giderilmiş ve halifeler yetiştiren, hakkında rivayetler bulunan bir şeyh profili ile tarikatın kurucusu olarak nitelenmiştir. Hatta her tarikat liderinden beklenen halifeler yetiştirmiş olma vasfı, Halvetiyye silsilesinde ismi geri sıralarda yer alan Seyyid Yahya Şirvânî'de daha belirgin hale geldiği için pek çok araştırmacı tarafından kendisi tarikatın ikinci kurucusu⁵⁹ olarak gösterilmiştir.

Anadolu'da Saruhanoğulları'nın beyi İshak Çelebi, Manisa'da Revak Sultan isimli zata 1371 yılında bazı vakıf arazileri temlik etmiştir. Verilen vakıf arazilerini kayıt altına alan ve şartlarını belirleyen bir vakfiye düzenlenmiştir.⁶⁰ Vakfiyenin şartları arasında tekkenin başına geçecek olan şeyhin Halvetiyye tarikatından olması gerektiği şart koşulmuştur. Bu durum, Halvetiyye tarikatının Revak Sultan ile birlikte belirtilen tarihlerde Saruhanoğulları Beyliği topraklarında yayılmaya başladığını

⁵⁷ Sadık Vicdanî, s. 74; İbrahim Baz, Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), s. 159.

⁵⁸ Sadık Vicdanî, s. 74; Baz, s. 159.

⁵⁹ Bandırmalızâde Ahmed Münib, s. 27; Sadık Vicdanî, s. 21; Şapolyo, s. 176; Serin, s. 71; Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997), s. 260; Uludağ, "Halvetiyye", s. 394; Aktaş, s. 73; Azade Musabeyli, "Seyyid Yahya Baküvî'nin ve Halvetî'liğin Azerbaycanla Türkiye'yi Kavuşturan Müridleri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu*, Eskişehir, 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013, (Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir 2013), s. 92; Meryem Mustafayeva, "Seyyid Yahya Bakuvi Ardıcıları ve Tetkikçileri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu*, Eskişehir, 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013, (Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir 2013), s. 212; Ceyhan, s. 699.

⁶⁰ M. Çağatay Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, (İstanbul: Manisa Halkevi Yayınları, 1940), s. 25-28

düşündürmektedir. Ancak araştırmacılar Halvetiyye tarikatının Anadolu'ya Sadreddin Hiyavî'nin (ö. 1455) halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas (ö. 1433) tarafından getirildiği kanaatindedirler.⁶¹ İşte Revak Sultan'ın vakfiyesi, Halvetiyye tarikatının Pîr İlyas'ın ölümünden yaklaşık yarım asır önce Saruhanoğulları Beyliği'nde var olduğunu belgeleyen önemli bir kanıttır. Dolayısıyla bu vakfiye, Halvetiyye tarikatının Anadolu'daki ilk temsilcisinin Revak Sultan olduğunu şüpheye mahal kalmayacak şekilde ispat etmektedir. Bu noktada çözülmesi gereken problemlerden birisi de, 1371 yılında Manisa'da bulunan Revak Sultan, Halvetiyye tarikatını temsil ettiğine göre, bu velînin tarikat dersini kimden aldığıdır. Tarikatın kurucusu olarak kabul edilen Ömer Halvetî henüz bu tarihlerde tarikatın başına geçmiş değildir. Amcası Ahi Muhammed Halvetî'nin 780/1378-79⁶² tarihinde vefat etmesiyle onun yerine tarikatın başına geçtiğine göre; Revak Sultan Halvetî tarikatı adabını Ömer Halvetî'den değil, amcası Ahi Muhammed Halvetî'den öğrenmiştir. Nitekim Ahi Muhammed'in Ömer Halvetî'den başka kişilere de tarikat dersi verdiği bilinmektedir. Şeyh Muhammed Karsî bunlardan biridir ve Ahi Muhammed Halvetî'nin halifesi olarak memleketi Kars'a hizmet ve irşad maksadıyla görevlendirilmiştir.⁶³ Ahi Muhammed'in halifeler yetiştirip etrafa irşad faaliyeti için göndermesi konunun açıklığa kavuşması bakımından önemli bir ipucudur. Zira Anadolu'da Halvetiliğin kuruluşu ve yayılmasında öncü kabul etmeye çalıştığımız Revak Sultan'ın da ondan ders almış birisi olarak Manisa'da irşad faaliyetine girişmiş bulunduğu yönündeki kanaat iyice güçlenmektedir. Ömer Halvetî'ye kurucu vasfı yüklenmesindeki en önemli etkenlerden birisi, onun halifeler yetiştirip etrafa göndermiş olmasıdır. Bununla birlikte Ahi Muhammed Halvetî de aynı şekilde halifeler yetiştirerek irşadla görevlendirmiştir.

Ömer Halvetî'nin, tarikatın kurucusu olduğunu savunanların temel kanıtlardan birisi de, bundan önceki şeyhlerin halvetî zikri ile meşgul olmayıp⁶⁴ yalnızca halvet ve itikafa yetinmiş bulunmalarıdır. Buna mukabil Ömer Halvetî hepsinden fazla itikaf ve halvet yapmıştı.⁶⁵ Bu yaygın kabule rağmen, Ahi Muhammed'in Harezmi'de halvet zikri ile meşgul olduğu ve çevrede bu zikirle tanındığı yönünde görüşler de mevcuttur.⁶⁶ Hatta Ahi Muhammed'in halvet zikrini çok sevdiği ve ömrünün çoğunu bununla geçirdiği⁶⁷ için halvetî lakabını aldığını ileri sürenler de vardır.⁶⁸ Bu

⁶¹ Uludağ, s. 394; Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 544.

⁶² Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, s. 332.

⁶³ Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, s. 332. Ahi Muhammed'in başka bir halifesi de Şeyh Osman-ı Şirvânî'dir. Tarikat dersini aldıktan sonra halife olarak Hocend şehrine görevlendirilmiş ve burada irşad faaliyetine başlamıştır (Aynı eser, s. 336).

⁶⁴ Ömer Fuadî, v. 96a.

⁶⁵ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, s. 133.

⁶⁶ Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, s. 329.

⁶⁷ Şapolyo, s. 176.

⁶⁸ Sadık Vicdanî, s. 19.

bakımdan Halvetiyye tarikatının zikrini Ömer Halvetî ile başlatmak yanlış olduğu gibi, şeyhi Ahi Muhammed'e de haksızlık olmaktadır.

Halvetiyye tarikatının kurucusu meselesini bitirirken, konu hakkında şimdiye kadar yapılmış çalışmalarda gözden kaçan iki silsilenamede yer alan bir notta bahsetmek gerekir. Usul olarak tarikatın silsilesini alt alta yazarak veren silsilenamede, Ahi Muhammed Halvetî'nin isminin yanına "Reis-i Taife-i Halvetiyye" notunun düşüldüğü görülmektedir.⁶⁹ Başka herhangi bir kaynaktan bulunmayan bu ifade oldukça önemlidir. Manzum şekilde yazılmış olan diğer silsilenamede ise, Ömer Halvetî yalın biçimde kaydedilmişken, Ahi Muhammed için "Pîr" unvanı kullanılmıştır.⁷⁰ Bu unvanın -diğer anlamları dışında- genellikle bir tarikatın ilk kurucusu için kullanıldığı göz önüne alındığında, bahsi geçen silsilenamelerin Ahi Muhammed Halvetî'nin tarikatın kurucusu ve reisi olarak sundukları ortadadır.

Revak Sultan ve Vakfiyesi

Konu bütünlüğünün sağlanması açısından, araştırma probleminin önemli figürlerinden Revak Sultan ve vakfiyesi hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. Saruhanoğulları, Manisa merkezli olarak 1313-1412 yılları arasında hüküm sürmüş Anadolu Beyliklerinden birisidir. Beyliğin ayırt edici özelliklerinden birisi, bünyesinde pek çok dinî şahsiyeti barındırmış ve bu suretle bölgenin İslamlaşmasına katkı sağlamış olmasıdır. Revak Sultan, İshak Çelebi'nin beyliği döneminde Manisa'da yaşamış büyüklerden birisidir. Kendisi ile çağdaş olan Anadolu'nun önemli şahsiyetlerinden Karaca Ahmed ile aynı Saruhan Beyi zamanında Manisa'da bulunmuş ve her ikisi ile de irtibatı olmuştur. Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden olan Revak Sultan, dönemin Saruhan Beyi İshak Çelebi'nin temlik ettiği arazi ile türbe ve tekkesini yaptırmıştır.⁷¹ Horasanlı Berrek (Barak)⁷² Sultan'ın oğludur.

⁶⁹ *Şecere-i Tarikât-ı Aliyye-i Halvetiyye ve Nakşîyye ve Kadiriyye ve Üveysiyye ve Enveriyye ve Ezheriyye*, v. 5a.

⁷⁰ Suzi Ahmed Efendi, v. 30b

⁷¹ Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, (Manisa: Manisa Lisesi Yayınları, 1946), s. 84.

⁷² Revak Sultan'ın babası Berrek (Barak) Sultan'ın kimliği hakkında net bir net bir bilginiz yoktur. Ancak tarihi bir kişilik olan Barak Baba hakkında bazı kayda geçen bilgiler bulunmaktadır. Aynî'nin İkdü'l-Cuman fi Tarihi Ehli'z-Zaman isimli eserinde hakkında şunlar yazılmıştır: "Barak Baba 566(1170-71)'de Tokat'da doğmuştur. İbik ve Ahmed Babalardan ders almıştır. Giyim kuşamı da ilginçtir. Belinden yukarıya çıplak, kafasının üzerinde kırmızı bir tülbent ve iki tarafında manda boynuzu rabtedmiştir. Yanında sekiz on kadar yardımcısı olup şehir ve köyleri gezerler, ellerinde kasnak şeklinde olan kenarları zilli bir def ile halka oluştururlar ve çalarlar, Barak Baba da ayı gibi oynardı. Gayet pis birisi idi. Şiiliği yaymaya çalıştığı esnada Şam'da 706 (1306-07) yılında dövülerek öldürülmüştür."Bkz. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, (İstanbul, 1928), c. 2, s. 461-464. Daha çok Bektaşî çevrelerden gösterilen Barak Baba, Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesinde Hacı Bektaş Veli'nin halifesi olarak gösterilmiştir. A. Gölpınarlı, Barak Babayı Yazıncızâde'nin eserlerine dayanarak İzzeddin Keykavus'un oğlu olduğunu söyler. Detaylı bilgi için Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Barak Baba",

Şer'îye sicillerine yansıyan bir kayda göre⁷³ İçe (Ece)⁷⁴ isimli bir kardeşi vardır.⁷⁵

Revak Sultan hakkındaki en önemli kaynağımız onun adına yazılan vakfiyedir. Çağatay Uluçay Manisa şer'îye sicillerini bir kenarda terkedilmiş halde bulup ilim dünyasına kazandırmak için çalıştığı sıralarda onların içinde Revak Sultan hakkındaki vakfiyeyi görmüş ve yayınlamıştır.⁷⁶

773/m. 1371 tarihli vakfiyenin içeriği özetle şöyledir: Şeyh Revak Sultan, dünya ve lezzetlerinin geçici olduğunu, insanı mutlak manada mutlu etmediğini anlayınca kendisini ahiret için çalışmaya adanmıştır. Sultan İshak Çelebi, Revak Sultan'a kendi mülkünden Manisa ve civarında pek çok köyü ve araziye vakfetmiştir. Vakıf ile ilgili şartlar yazılırken şunlar kaydedilmiştir: Vakfedilen bu yerler sultanıyeye yapılacak muamele gibi muamele görecektir. Bu yerlerden elde edilecek gelir tekkede, Tarikat-ı Halvetiyye erbabından şeyh olacak zatın eli ile her sene üç gün halkın işleri için harcanacak; bir kısmı tekkenin tamiri ile oradakilerin maişeti ve fukaranın yiyip içmesi için kullanılacaktır. Hasıllattan geri kalan kısım ise tarik fukarasına sarf edilecektir.⁷⁷

Vakfiyeden Revak Sultan'a verilen arazinin oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum onun İshak Çelebi tarafından saygı duyulan ve

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), c. 5, s. 61-62; Bedri Noyan Dedebeba, *Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik*, (Ankara: Ardıç Yayınları, 1998), c. I, s. 233-237. Hilmi Ziya Ülken ise Barak Baba ile ilgili şöyle söylemektedir: Tokat civarında Çat ilçesinde Baba İlyas'ın irşadında bulunmuş, bilahere bütün Anadolu'yu gezerek Tebriz'de Olcaytu Muhammed Hudabende Han'ın yanına gitmiş ve ona samimiyetle tabi olmuştur. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi*, (haz. Ahmet Taşğın, Kalan Yayınları, Ankara, 2003), s. 81-82. Moğolların Saruhanoğulları topraklarına geldiklerinde burada kötü davranışlarda bulunmamış olması Barak Baba'dan dolayı ise; Revak Sultan'ın babasının bahsi geçen Barak Baba olması ihtimali bulunmaktadır.

⁷³ Manisa şer'îye sicillerinde Revak Sultan neslinden olduğunu iddia eden Mehmed isimli biri, babasının isminin Mehmed, onun da babasının isminin İçe olduğunu ve onun Revak Sultan'ın kardeşi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, s. 40-41.

⁷⁴ Manisa'nın Karaköy semtinde Attar Ece (Hoca) isimli bir cami ve caminin hemen girişinde minarenin yanında bir türbe vardır. Bu türbe muhtemelen Revak Sultan'ın kardeşi Attar Ece'ye aittir. Bkz. Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 75.

⁷⁵ Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, s. 40-41.

⁷⁶ Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, s. 25-28. Vakfiye Manisa şer'îye sicillerinden alınmıştır. Ancak hangi sicilde olduğu kaydedilmemiştir. Vakfiyeye ulaşmak için çok gayret etmemize rağmen imkanların ve vaktin sınırlılığında dolayı elde edemedik. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yapmış olduğumuz aramalar da neticesiz kalmıştır. Bilindiği kadarı ile Manisa şer'îye sicillerinin sayısı 431 adettir. Bu defterleri ilk olarak Çağatay Uluçay Muradiye Camisindeki üç sandık içerisinde bulmuş ve bunların tasnifi ile uğraşmıştır. Lakin esefle belirtmek gerekir ki bu tasnif sırasında defterlerin bazılarının yapraklarının çürümüş ve parçalanmış olduğunu ve birçoğunun da dağılmış ve ciltlerinin bozulmuş olduğunu görmüştür. Bkz. M. Çağatay Uluçay, "Manisa Şer'iye Sicillerine Dair Bir Araştırma", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, (1953), s. 284-298. Bununla birlikte umut ediyoruz ki Revak Sultan Vakfiyesi çürümüş ve kaybolmuş sayfalar arasında değildir ve Manisa şer'îye sicilleri üzerinde yapılacak çalışmalar neticesinde bir gün ortaya çıkar.

⁷⁷ Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, s. 25-28; Sarıkaya, s. 38-39.

sevilen biri olduğunu göstermektedir. Geniş arazilerin verilmesi aynı zamanda, tarikatın halk üzerindeki tesirinin büyüklüğü ve ne kadar geniş kitlelere hitap ettiği hakkında da fikir vermektedir. Vakfiyede tarikatın fukaralarının unutulmuyup, vakıfların gelirinin dağıtılmasından sonra kalanın onlara verilmesinin şart koşulması dinî yönden olduğu kadar tarihî ve sosyolojik açıdan da hayli önemlidir.

Şekil 1: Revak Sultan Vakfiyesi

في يوم الاثنين من شهر ربيع الثاني سنة ١٠٤٠ هـ
 حضر اليه من اهل بيته من ابناءه وبناته وبناته
 الكثرة المبرورة وافقوا عليه في ان يوصيهم
 واتفقوا على ان يوصيهم في كل سنة في كل يوم
 الحنفية الاسلام في اموالهم وصرفها في
 مصطفى القاسمي بمائة مائة مائة مائة
 كسوة
 ان طالب الخيرات وراغب الخيرات في ارباب التقي والعبادات من اهل
 والسفارات الشيخ العارف بالله سرافق بن يحيى لما علم ان الدنيا ما
 وشوق التزود ودرجته المنيرة وبجمله العظيمة وارتمى ما اضمحلت في يومها
 ايكلت فدا بعد الحسن دار دار عامها غير معمر وقالب لنا انها بالذلات
 مقهور وللنهر مك في جحور مشتبهاتنا ويل وثبور يوم الحشر والنشر
 صدر في غفارة الغناية الى ما ندم ذكر زمانا ويوم يومه حسنة من اننا
 وان يستغل في كل برائة واحسانه يوم لا تلألأ الا لكه فادرا اشتبات
 اسباب ما يجيد يوم القيوم من عقوباته وما تجا في وقوع فيه يوم لا ينفذ
 مال ولا بنون الا انه انما يقبل تسليم محفر مجلس الشرح الشريف
 وعفو الذنوب المنيف للصورة غدا القدير والتحريف واقرا ما عرف بانته قد حبس
 ووقف بيته خالصة وطوية صافية ما هو له ملكا تاما وملكه المملك له من قبل
 السلطان بن السلطانة فاجتاز البطلان اسحق عليه روم اسرود المبعوض
 منه بهيل وتحت تصرفه الى حينه صدر بهذا الوقف منه وذلك جميع
 الاراضي الواقعة ذيل قرية رندار من خوي من قبيل الحجة المحمدية
 بنيف جاي وشمالا يتاوي ارض وسقانا لجزيرة المحمد المستقر به كل طاش

معتدا الى مزارع الجامع الكبير منتميا الى ما وحي ازمعي وغرامنه الى ما سي
بجاي نيف وجمع الاراضى الواقعة بقريه جويانسه من نوعى قصه بنكه
المحدوده قبله الى صل عظيم المسمه عقيبت طاعى واما الاطراف العام
وشرفا الى عيه القرية الموضه جويانسه وغرا الى هجر مستم بقلج جاي وجمع
الاراضى الواقعة بقريه قاضي من نوعى مقيمت الحمة منطولا جايانسه القبلة
بازمونه ومنتها من سما لها الى هجر كدوس وشرفا الى سما را القرية الموضه
وغرا الى الكريه العام بعضا والى سما را صابونى بعضا وكل ما فى هذه الاراضى
من مصيد الشمل المسمه يدرب وانج شيش الفابت المستمى سائر لى ساق
مقطوبه كل سنة خمس مائة درهم ونيف وجمع المزارع الواقعة بقريه جويانسه
نواحي مقيمت المحمدية من طرف بالطريق العام وغرا الى الطريق الموصل الى قرية
قلقو وتيله وشمالا من قرية ديدجك متصلا بالطريق الموصل الى قرية خالديو وجمع المزارع
المستما بيوزج بكرة عتيق المحدوده شرقا بالطريق العام وغرا بشهر معروف
مستم برلوج جاي وتبلى بيمار قره بوزغور شمالا بالطريق العام وجمع قطعة من الاراضى
المسمه جغتلكر يساوى نحو ثمانين جريسا الواقعة ايضا داخل تار قرية باشا المستغنية
عنه التوبى والتوصيف لشهرتها بانتمائها الى صاحبها وقطعة ارض واقعة داخل حدود
تيمار صابونى يساوى نحو ثمانين جريسا ايضا المستغنية عنه التوبى والتوصيف وشرف
الواقف الموضه اليه بان يواجر الاراضى الموقوفة حسب ما يباين بالاراضى المستغنية بقريه جويانسه
هذه القانوه المنصوصه فى القنصر والتفويض والحكمه ونحو ذلك بيده من يكره شيئا حيا
الاراضى الموقوفة من تملكه معلقه كمرقه وترتبه ثم يبرق اليه الموقوف فما صدره عن محمد
الاراضى الموقوفة المجهولم ضلوه ثلثه ايام وكل سنة على ما هو عاين المشايخ من غير تغيير
ولا تغير ثم يبرق بالحق الوجه ميسقته مادام شيئا من تملكه رتبه بعد باهرو الواكوفه باكل
ريزرب من القنصر ولا يسمه الا انزل الموصى من ذلك الموقوفه عند الذكر واقفال العلق والمه وحيث

Kaynak: M. Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul, 1940, ss. 25-28.

Sonuç

Çalışmamızda kullandığımız kaynaklar, araştırma konusu problemden oldukça sonra yazılmış olması bakımından güvenilirlikleri tartışılabilir olmakla birlikte, döneme ait tek kaynak olarak niteleyebileceğimiz Revak Sultan vakfiyesi bazı konularda aydınlatıcı niteliktedir. Vakfiyeden anladığımız ve dolayısıyla bu çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli bulgu/sonuç Halvetiyye tarikatının Anadolu'da en azından 1370'lerde mevcut olduğudur. Günümüze kadar gerçekleştirilen çalışmalarda, Ömer Halvetî'nin tarikatın usul ve erkânını meydana getirdiği ve halifeler yetiştirip tarikatı yaymak için etrafa gönderdiği, bu sebeple tarikatın kurucusu olduğu iddia edilmekteydi. Ancak eylem ve anlayışın Ahi Muhammed Halvetî için de geçerli olduğunun anlaşılması, bunun yanı sıra tarikat şeyhlerinin soylarını göstermek için hazırlanan silsinamelerin bir kısmında Ahi Muhammed'in tarikatın pîri olarak gösterilmiş bulunması, tarikatın kurucusunun Ömer Halvetî olmadığını göstermektedir. Çünkü ondan daha önce yaşamış bulunan Ahi Muhammed Halvetî de, tarikat kurucusuna atfedilen özellikleri taşımaktadır. Bu sebeple tarikatın asıl kurucusu Ahi Muhammed Halvetî olmalıdır.

Kaynakça

Abdurrahman Camî, *Evlîya Menkıbeleri (Nefehâtü'l-Üns)*, ter. Lamiî Çelebi, (haz.) Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011.

Acun, Hakkı, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Aksoy, Hasan, "Sûzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, c. 38, s. 4.

Aktaş, Ziya, *Tasavvufta Halvetî Yolu*, İstanbul: Âlem Yayıncılık, 2008.

Aşkar, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIX, (1999), s. 535 - 563.

Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Eserleri, 2001.

Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'atü 't-Turuk*, Dersaadet: Celil Efendi Matbaası, 1306.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Baz, İbrahim, Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Çiçek, Yakup, "Haririzade Mehmed Kemaleddin Efendi", *Eyüp Sultan Sempozyumu X Tebliğleri*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2006, s. 301-323.

Dedebaba, Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, c. I., Ankara: Ardıç Yayınları, 1998.

Demirci, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2001.

Erdaş, Safiye Şeyda, "Halvetî Evrâdı (Vird-i Settâr)'nın Rumeli'deki Okunuşu Ve Müzikal Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987.

Hacıyeva, Maarifa, "Marağalı Evhadinin Cami-Cem Eserinde Tasavvufun ve Halvetiliğin Şerhi", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013*, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, s. 165-176.

Haririzade M. Kemaleddin, *Tıbyanu Vesâli Hakâik fi Beyânı Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), c. I, no: 430, v. 345a.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, cilt: 2, 1928.

İbn Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.

Kissling, Hans Joachim, "Halvetî Tarikatı", *Bilim Sanat Vakfı Bülteni*, çev. M. Serhan Tayşi, 1993/94: 28-42.

Köse, Fatih, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.

Küçük, Hasan, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*, İstanbul: Otağ Matbaacılık, 1976.

Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez-Lemât-ı Ulviye*, (haz.) Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013.

Mahmud Cemaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez-Lemât-ı Ulviye*, (haz.) Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.

Mehmed Sami, *Esmâr-ı Esrar*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1312.

Məmmədəliyev, Vasim ve Aqil Şirinov, "Xəlvətiyyə Təriqəti", *İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi*, (2014), s. 7-20.

Musabeyli, Azade, "Seyyid Yahya Baküv'nin ve Halvetî'liğin Azerbaycanla Türkiye'yi Kavuşturan Müridleri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve*

Halvetilik Sempozyumu 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, s. 91-113.

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, 18. Yüzyıl*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Mustafayeva, Meryem, "Seyyid Yahya Bakuvi Ardıçlıları ve Tetkikçileri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013*, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, s. 211-220.

Mutlu, İsmail, *Tarikatlar Nasıl Ortaya Çıktı*, İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Barak Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, c. 5, s. 61-62.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, (haz.) Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, c. 3, 2006.

Ömer Fuadî, *Risale Fî Beyân-ı Fezâil-i İtikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi Bölümü), 01734-005, v. 95b.

Öngören, Reşat, "Tarikat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, c. 40, s. 95-105.

Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turûk-u Aliyye*, (haz.) İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.

Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turûk-u Aliyye*, İstanbul: Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, 1338-1341.

Sarıkaya, Fatih, "Anadolu Beyliklerinde Dini Hayat (Aydınogulları, Menteseogulları ve Saruhanogulları)", Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Semih Ceyhan, "Halvetiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (ed.) Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

Serin, Rahmi, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, İstanbul: Petek Yayınları, 1984.

Silsile-i Tarikat-ı Halvetiyye-i Şemsiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar bölümü, 05223-003, v. 1b.

Suzi Ahmed Efendi, *Silsile-i Pîr-i Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi (Osman Huldi O Bölümü), 00063-003, v. 30b.

Şapolyo, Envar Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964.

Şecere-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye ve Nakşîyye ve Kadiriyye ve Üveysiyye ve Enveriyye ve Ezheriyye, Süleymaniye Kütüphanesi (Tercüman Bölümü), 00272, v. 3b.

Şimşek, Selami, "Son Dönem Celvetî Şeyhlerinden Bandırmalizâde Ahmed Münib Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-yı Tekâyâ'sı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, (2007), s. 140.

Tatçı, Mustafa "Elmalı'nın İrfan Ocakları: Bektâşilik ve Halvetilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Elmalı: İrfan ve Sevgi Şehri*, (ed.) Bilal Kemikli, Antalya: Akdeniz Kültür ve İletişim Kulübü Derneği, 2009, s. 49-99.

Tayşi, Mehmet Serhan, "Ömer el-Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, c. 34, s. 65.

Tuna, Tuğçe, "Halvetiyye Tarikatının Balkanlara Yayılması ve Günümüzde Halveti Tekkeleri", *Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu, 21-23 Kasım 2013-Bakü 25-27 Kasım 2013*, Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları, s. 369-382.

Uluçay, M. Çağatay, "Manisa Şerîye Sicillerine Dair Bir Araştırma", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, (1953): s. 284-298.

Uluçay, M. Çağatay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa: Manisa Lisesi Yayınları, 1946.

Uluçay, M. Çağatay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar I*, İstanbul: Manisa Halkevi Yayınları, 1940.

Uludağ, Süleyman, "Halvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, c. 15, s. 386-387.

Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997; c. 15, s. 393-395.

Ülken, Hilmi Ziya, *Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi*, (haz.) Ahmet Taşgın, Ankara: Kalan Yayınları, 2003.

Yazar, İlyas "Ömer Fuâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, c. 34, s. 61-63.

Yılmaz, Hulusi, "Halvetilik ve Anadolu Aleviliği İlişkisi Çerçevesinde Pir Ahmed Efendi Ahfadına Genel Bakış", *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 8, (2013): s. 121-130.

Yılmaz, Kamil Hasan, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.

Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

